

TA'LIM-TARBIYA JARAYONIDA PEDAGOGIK DIAGNOSTIKA AHAMIYATI VA
VAZIFALARI

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7883552>

Salomatova Fotimaxon Raxmonberdi qizi

Guliston davlat universiteti maktabgacha ta'lim kafedrası 2 – bosqich magistri

Annotatsiya: *Maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarning ta'lim tarbiya jarayonida pedagogik diagnostikaning ahamiyati. Shaxs rivojlanishida korreksiyaning tutgan o'rnı va vazifalari bayon qilinadi.*

Kalit so'zlar: *diagnostika, ta'lim- tarbiya, korreksiya, rivojlanish*

Аннотация: *В статье подчеркивается важность педагогической диагностики в педагогическом процессе детей дошкольного возраста. Объясняются роль и функции коррекции в личностном развитии.*

Ключевые слова: *диагностика, образование, коррекция, развитие*

O'quv jarayonida pedagogik diagnostika juda muhim jihatdir, chunki u har bir o'quvchining ma'lum bir vaqtning o'zida mavjud bilim, ko'nikma va qobiliyat darajasini baholashga imkon beradi. Bu har bir talabaning va umuman guruhning muvaffaqiyati haqidagi ma'lumotlarni muntazam ravishda yig'ish, tahlil qilish va sharhlash jarayonidir.

Pedagogik diagnostikaning vazifalari quyidagilardan iborat:

Talabalarning hozirgi bilim, ko'nikma va malaka darajasini aniqlash - pedagogik diagnostika o'quvchi qaysi mavzu va vazifalarni allaqachon o'zlashtirganini, qaysilarini esa o'rganishi kerakligini aniqlash imkonini beradi.

O'qitish samaradorligini baholash - o'quvchilarning bilim darajasini muntazam ravishda baholash o'qituvchiga o'z ishining samaradorligini baholash va o'quv jarayonini to'g'rilash imkonini beradi.

O'qitish usullari va shakllarini tanlash - tahlil qilish asosida o'qituvchilar har bir o'quvchi uchun eng samarali o'qitish usullari va shakllarini tanlashlari mumkin.

Shaxsiy o'quv dasturlarini ishlab chiqish - pedagogik diagnostika natijalaridan har bir talaba uchun individual o'quv dasturlarini ishlab chiqishda foydalanish mumkin.

Talabalarning motivatsiyasi va ishonchini oshirish - Test va baholashlarni muvaffaqiyatli yakunlash talabalarning o'quv faoliyati uchun motivatsiyasining manbai bo'lishi mumkin.

Ota-onalar bilan muloqotni yaxshilash - pedagogik diagnostika natijalari ota-onalarga o'z farzandlarining rivojlanishi to'g'risida ma'lumot berishga, ular bilan muammolar va mumkin bo'lgan echimlarni muhokama qilishga xizmat qilishi mumkin.

Pedagogik diagnostika o'qituvchilarga ta'limni yanada samarali tashkil etish imkonini beradi, har bir talaba eng yaxshi natijalarga erishishga yordam beradi. Shuningdek, u o'qituvchilar, o'quvchilar va ota-onalar o'rtasidagi aloqani yaxshilaydi, bu umuman ta'lim jarayonining yanada muvaffaqiyatli bo'lishiga yordam beradi.

Diagnostika (yunon tilida «dia»-shaffof, «gnosiss»-bilim degan ma'noni bildiradi) - o'rganilayotgan obyekt yoki jarayon to'g'risidagi aniq ma'lumot olishning umumiy vositasi bo'lib xizmat qiladi.

Diagnostikaning ahamiyatini meditsinada kasallik belgilari va ularning kelib chiqish sabablarini aniqlashda ko'rishimiz mumkin. Xato diagnoz esa faqat shifokorlarning aqliy harakatini yo'qqa chiqaribgina qolmay, balki kasalning tuzalish imkoniyatini ham susaytirishi mumkin.

Diagnostika atamasini nafaqat meditsinada balki hozirgi vaqtda ta'lim tarbiya jarayonida ham qo'llash maqsadga muvofiqdir. Chunki hozirgi kunda ta'lim tarbiya jarayonini to'g'ri va samarali tashkil etishda pedagogik diagnostikaning o'zni ahamiyatlidir. Insonning har tomonlama ham jismonan ham ruhan rivojlanishini diagnoz qilish ancha oson kechadi, buning uchun ayrim mashqlar bajarilgach, uning natijasiga binoan xulosa chiqarish mumkin. Lekin ruhiy, ma'naviy, ijtimoiy rivojlanishni diagnostika qilish mashaqqatli faoliyatning mahsulasi hisoblanadi. Bu maqsadda qo'llanayotgan metodikalar muayyan darajada murakkab bo'lib, har doim ham to'g'ri natija beraveradi, deb xulosa chiqarish, shoshilinch qaror qabul qilish noxush oqibatlarga olib keladi.

Pedagogik amaliyotda pedagog-psixologlar va o'qituvchilar shaxsning alohida sifatlarini o'rganadilar, lekin olingan natijalarga asoslangan holda, rivojlanishning barcha tarkiblariga umumiy baho berishga har doim ham musharraf bo'lavermaydilar. Chunki tajriba uzluksizligini ta'minlash integrativ yondashishni taqozo etadi, ko'p omillik tahlilgina uning yechimiga ijobiy ta'sir etadi, xolos.

Pedagogik diagnostika maktabgacha yoshdagi bolalarning o'zlashtirishi, mashg'ulotlarda qiyinchiliklarini, uning tarbiyalanishida ta'sir qilayotgan ijtimoiy, oilaviy omillarni o'rganishga yo'naltirilgandir. Diagnostika natijalari esa ta'lim-tarbiya jarayonini to'g'ri rejalashtirish, yo'l qo'yilgan xatolarni tuzatish, psixologik-pedagogik profilaktika ishlarini olib borish imkonini beradi. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida malakali pedagoglar ko'pincha maktabgacha yoshdagi bolalarning aqliy qobiliyatlarini o'rganishga e'tibor qaratadilar, ammo ularning tarbiyalanganlik darajalarini va xulqiy nuqsonlarini korreksiyalash muammolarining uzluksiz ta'lim tizimida yagona uzviylik va yaxlitlik nuqtai nazaridan talqin qilishga, uning yechimlarini topishga urinishmaydi. Maktabgacha yoshdagi bolalarning aqliy rivojlanishlari ko'p jihatdan mustaqil fikrlashga, umumiy tarbiyalanganlik darajasiga bog'liq. Ularning tarbiyalanganlik darajasini diagnostika qilish, ma'naviy-ma'rifiy rivojlanish xususiyatlarini o'rganish, zarur bo'lsa xulqiy nuqsonlarini bartaraf etish hozirgi davrning muhim talablaridan biridir.

Ijtimoiy pedagogik diagnostika - pedagogik omillarning samaradorligini oshirish maqsadida shaxsga axloqiy, intellektual, estetik, jismoniy, sotsiologik, ekologik va ijtimoiy-psixologik ta'sir ko'rsatish haqidagi axborotlarning majmuyi. Bolalar jamoasidagi har bir bolajonning tarbiyalanganlik darajasini tashxis qilish uchun avvalambor «tarbiya» va «tarbiyalanganlik» atamasining tarkibiy qismlari, mezonlari nimalar bilan belgilanishini tushunish zarur. Jahon pedagogikasida «tarbiya» atamasi keng qamrovli tushuncha sifatida baholanganligi tufayli, uning mohiyati xususida turli nazariyalar mavjud. Tarbiyani kattalar (o'qituvchilar, murabbiylar va ota-onalar)ning bolalarga ta'sir ko'rsatish jarayoni sifatida tushunish eng ko'p tarqalgan tendensiyadir. Bu o'rinda kattalar to'g'ri deb hisoblaydigan, baholaydigan ideallar, maqsadlar, vazifalar, normalar va talablarga muvofiq tarzda ta'sir ko'rsatish ko'zda tutiladi, albatta. Tarbiyani bunday tushunish haqiqatga yaqinroq, biroq u bir tomonlama xususiyatga ega bo'lib, mazkur jarayonning faqat muayyan qismini aks ettiradi, xolos.

Tarbiyaga bunday ta'rif berishda bolaga kattalarning ta'siri yo'naltirilgan obyekt sifatidagina qaraladi. Pedagogik tashxislashning asosiy maqsadi ham tashabbuskor va mustaqil shaxslarni tarbiyalashni nazarda tutadigan bo'lsa, u tarbiyalanuvchiga pedagogika jarayonida faol harakat qiluvchi subyektni beradi. Bugungi kunda pedagogik nazariya va amaliyot muammolarini tadqiq qilish va yechimini topishda pedagogik diagnostika hamda korreksiya muhim ahamiyat kasb etadi. «Pedagogik diagnostika» atamasi ilk bor 1968-yili nemis olimi Karlxayns Ingenkamp tomonidan fanga kiritildi. K. Klauer (Germaniya), B.Burk, Rollet (Angliya), S.D. Smirnova, I.V.* Dubrovina (Rossiya) va boshqa bir qator olimlarning «pedagogik diagnostika»ning «psixologik diagnostika» zamirida tug'ilganligini ta'kidlashlari, albatta, o'rinsiz.

Bir paytlari psixologik diagnostika biologiya va tibbiyotning tashxis modellarini andoza qilib olgani kabi pedagogik diagnostika ham zarur bo'lganda psixologik ilmiy-tadqiqot metodlardan o'z o'rnida foydalandi. Pedagogik, psixologik, sotsiologik adabiyotlar tahlili tashxislashga turli qarashlar mavjudligini ko'rsatdi. Bu pedagog shaxsining diagnostikasi (o'zini-o'zi tashxislash), ota-onalar, pedagoglar tomonidan o'quvchilar jamoasini tashxislash; ma'muriyat, mutasaddi mutaxassislar va ta'lim bo'limlari uslubiyotchilari tomonidan o'quv dargosining faoliyatini tashxislash va hokozalar bo'lishi mumkin. Pedagogik diagnostika o'z mohiyatiga binoan korreksion tadbirlarni amalga oshirishni nazarda tutadi.

Barkamol avlodni jismoniy komilliksiz tasavur qilib bo'lmaydi, bu tarbiyaning bosh maqsadi jismonan chiniqqan, mard va sabotli, qat'iyatli vatanparvarlarni kamol toptirishdir. Jismoniy tarbiyaning inson kamolotidagi o'rnini. Jamiyat rivojlanishining hozirgi bosqichida barkamol insonni tarbiyalash eng asosiy, kechiktirib bo'lmaydigan muhim vazifalardan biridir. Buni jahon pedagoglarining fikrlaridan ham bilib olish qiyin emas. A.L. Vengerning «Nuqtalar do'yicha chizish», I. Shvansarning «Aqliy rivojlanishni diagnostika qilish», V.V. Xolmovskayaning «Kichik maktab yoshidagi o'quvchilarning qobiliyatlarini tashxislash» kabi metodikalari mashhurdir. Germaniyaning «Ta'limni rivojlantirish yagona rejasi»da shunday deyiladi: «Pedagogik

diagnostika tushunchasi pedagogika sohasidagi barcha jarayon va muammolarni yoritilishini, o'zlashtirishni va o'quv jarayoni samaradorligini o'lchashni, ta'lim olish sohasidagi har bir bolaning imkoniyatlarini aniqlash choralarini, ayniqsa, maktabgacha ta'limi tizimida xohlagan kasbni va ta'limning uchinchi bosqichini tanlash choralarini nazarda tutadi». Bu yerda asosiy e'tibor kasb tanlashga yordam berishga ratilgan. Nemis olimi Mauermanning yozishicha: «Pedagogik diagnostika o'zlashtirish va o'quv jarayoniga tayyorgarlik o'rtasida aloqa o'matadi, o'quv jarayonida kechadigan o'quv maqsadini to'g'ri belgilaydi va o'quv-tashkiliy shakllarni sharoitga mosligini baholaydi». K. Klauer pedagogik diagnostikaga ta'rif bergan bir qator olimlarni tanqid ostiga olib, shunday fikrlarni bildiradi: «Pedagogik diagnostika (tashxislash) vazifalarini birvarakayiga klassifikatsiyalash (turkumlash)ni, bir paytning o'zida amalga oshirishi mushkul, shu sababli pedagogik diagnostika atamasining mohiyatini belgilamasligi kerak. Pedagogik' diagnostika dolzarb pedagogik qarorlarni, hukmlarni chiqarishga bo'lgan urinishlar majmuyidan iborat». Rus olimi V.I. Zverev: «Pedagogik diagnostika - bu turli pedagogik vaziyatlarni o'rganish, aniqlash, ta'lim tizimi qatnashchilarining xilma-xil qobiliyatlari darajasini bilishdan iborat jarayon» (34,12), - degan fikmi ilgari suradi. Boshqa ms olimasi L. Denyakina: «Pedagogik diagnostika bu pedagogning o'quv-tarbiyaviy jarayonni tashxislashda individual-malakaviy sifatlarini belgilovchi shaxsning ijodiy taraqqiy topishida ko'makchi, pedagogik jamoaning muvaffaqiyatini oshiruvchi faoliyatdir» (34,66), - deb yozadi. «Pedagogik diagnostika o'quv jarayonining samaradorligini oshirish, mazmunini boyitish va attestatsiya uchun qo'llaniladi»¹. Barcha tavsiflarni umumlashtirib, quyidagicha fikr bildirishni joiz deb o'ylaymiz: pedagogik diagnostika - pedagog shaxsining va u bilan muloqotga kirishuvchilarning pedagogik tizim natijalarini taqtil qilish, kafolatlash va tavsiyalar berish jarayoni.

Pedagogik diagnostika: birinchidan, individual ta'lim jarayonini qulaylashtirishi, ikkinchidan, jamiyat talabidan kelib chiqqan holda, ta'lim-tarbiya natijalarini to'g'ri aniqlashni taminlashi, kafolatlashi, uchinchidan, o'ziga xos ta'lim yo'nalishi va mutaxassislikni oqilona tanlashga yordam berishi kerak. Pedagogik diagnostika yordamida ma'naviy-ma'rifiy jarayon tahlil qilinadi va ta'lim-tarbiya natijalari aniqlanadi. Tashxislashda nafaqat ta'lim-tarbiya natijalarini sarhisob qilish, balki ularning o'zgarish dinamikasini ham nazarda tutish lozim.

Shu jihatdan ta'lim-tarbiya jarayonini diagnostika qilishga zarurat oshmoqda. Bolalarning kamolot darajasini diagnostika qilishda va xulqidagi nuqsonlarni korreksiyalashda intellektual va tarbiyalanganlik darajasi orasidagi aloqadorlikni aniqlash, xalq pedagogikasi tajribalarini zamon talablari bilan uyg'unlashtirish, ta'lim-tarbiya tizimini qulaylashtirish, komil inson fazilatlarini shakllantirishga qaratilgan milliy qadriyatlar va ilg'or metodikalar uzluksiz ta'lim tizimida tahsil olayotgan yoshlarning tarbiyalanganlik darajasini takomillashtirishda muhim yo'nalish sifatida qaralmoqda.

Ta'lim jarayonini diagnostika qilishning bir necha funksiyalari farqlanadi.

1. Nazoratning diagnostik funksiyasi. Nazorat natijasida bilim, iqtidor va ko'nikmalarning shakllanganlik darajasi aniqlanadi.

2. Nazoratning talabalarda bilim olishga ishtiyoqini o'stirish funkciyasi. Nazorat natijasida talabalarda o'z bilim, iqtidor va ko'nikmalarini yanada takomillashtirish ehtiyoji uyg'onadi.

3. Nazorat jarayonida talabalarning shaxsiy xislatlari shakllantiriladi va eng asosiysi rivojlantiriladi. Rivojlanish faol o'quv orqali, shu jumladan, nutq faoliyati orqali amalga oshiriladi.

4. Tahsil funksiyasi. Nazorat jarayonida talabalar o'z bilimlarini mustahkamlaydilar. O'quv materialini yanada chuqur o'zlashtiriladi, hodisalar o'rtasida yangi bog'lanishlar o'rnatiladi, shu bilan aqliy faoliyat yanada takomillashadi.

5. Nazoratning tarbiyaviy funksiyasi. Nazorat jarayonida o'quvchilarning psixologik ijobiy xislatlari shakllanib bormog'i lozim.

6. Nazoratni baholash funksiyasi. Nazorat natijasida sifat o'zgarishlarining me'ori aniklanadi. Yuqorida kursatilgan funksiyalar albatta bir-biriga uzviy bog'langan holda yuz beradi. Mazkur funksiyalar ta'lim tarbiya jarayonida pedagogik diagnostika va korreksilashning ahamiyatini yanada chuqur anglash mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekistonning yangi taraqqiyot davrida ta'lim-tarbiya va ilm-fan sohalarini rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi farmoni, Toshkent, 2020-yil 6-noyabr, PF-6108-son.

2. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi qonuni. -T., 2020 yil, 20-aprel.

3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 8-maydagi PQ-4312-son Qarori bilan tasdiqlangan "O'zbekiston Respublikasi maktabgacha ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish kontseptsiyasi". -T, 2019

4. Вершловский С. Г. Общее образование взрослых: стимулы и мотивы. - Москва: Педагогика, 2017- 271с.

5. Войшвилло Й.К., Дегтярев М.Г. Логика,-М.: Владос, 1998, 528с.

6. Widdel H. Fragebogen zur Attribuerung von Erfolg und Misserfolg in der Schule. Beltz, 2010 - 189 p.

7. Giddens Antoni. Sotsiologiya - T., «Sharq», 2002 y.,848b.

8. Денякина Л.И. Педагогическая диагностика – движущая сила педагогического коллектива - Москва: Университет, 2001. - 98 с.

9. Jo'rayev R.H. va boshqalar. Pedagogika fani konsepsiyasi. - Toshkent: O'qituvchi, 2014.-232 b.

10. Main Functions of Pedagogical Diagnosis of Children up to MAktab. EUROPEAN MULTIDISCIPLINARY JOURNAL OF MODERN SCIENCE 252 – 254 b.

11. Shoumarov G.B. 1001 savolga psixologning 1001 javobi. - Toshkent: Mehnat, 2000,296 b